

İslâm hukukunda koca evlilik sırasın-
da kendisiyle eşinin, bazı hukukçulara
göre ise sadece kendisinin sosyal ve ik-
tisadî seviyesine uygun bir ev temin ve
tefriş etmekle yükümlüdür. Bu yükümlü-
lük, ilgili âyetten (el-Bakara 2/233) ve
muhtelif hadislerden (meselâ bk. *Müsned*,
V, 73; Dârimî, "Menâsik", 34; İbn Mâce,
"Menâsik", 84; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56)
anlaşıldığı üzere kocanın yüklendiği na-
faka mükellefiyetinin bir gereğidir. Bu
sebeple evlenme sırasında hukuken ka-
dının koca evine eşya götürme, diğer bir
ifadeyle çeyiz düzme mecburiyeti yok-
tur. İslâm ülkelerinde çeşitli şekillerde
var olagelen çeyiz uygulaması dinî hü-
kûmlerin değil sosyal yapının bir ürünü-
dür. Kocanın verdiği veya vermeyi taah-
hüt ettiği mehir kadının mülkiyetine ait
olup onun dilediği gibi harcama hak ve
yetkisine sahip bulunduğu öz malı nite-
liği taşıdığından (bk. MEHİR) bundan çey-
iz hazırlamaya mecbur değildir. Ancak
İbn Âbidîn'e göre erkeğin kadına çeyiz
hazırlaması şartıyla mehir miktarının
üzerinde bir meblağ ödemesi, örf ve âdet-
tin de böyle bir hazırlığı lüzumlu görme-
si halinde kadının çeyiz hazırlaması ge-
reker. Eğer hazırlamazsa aldığı fazlalığı
geri verir. Bu fazlalık mehirden ayrı ola-
rak belirtilmemekle birlikte çeyiz hazır-
lanması maksadıyla verilmişse, bazı hu-
kukçulara göre mehir için bir üst sınır
bulunmadığından (en-Nisâ 4/20) ve ne
miktar verilirse verilsin geçerli olduğun-
dan bunun karşılığında çeyiz hazırlamak
gerekmez. Diğer bazı hukukçulara göre
ise bu durumda çeyiz hazırlama mecbu-
riyeti vardır. Mâlikî fakihleri farklı bir
yaklaşımla çeyizin kadının yükümlülü-
ğünde olduğunu söylemektedirler. An-
cak onlara göre hazırlanacak çeyizin mik-
tarını ödenen mehirle örf ve âdet belir-
lemektedir. Ayrıca Mâlikîler, kadının çey-
iz hazırlama yükümlülüğünün olabil-
mesi için mehirin kendisine zifaktan ön-
ce altın, gümüş veya para olarak öden-
mesini de şart koşarlar. Mezhebin yay-
gın görüşü bu olmakla birlikte bazı Mâ-
likî fakihleri bunun uygulanagelen örf-
ten başka bir dayanağı bulunmadığını
da belirtmişlerdir (bk. Venşerîsî, VIII, 77).

Bugün müslüman toplumlarda köklü
bir gelenek halini almış bulunan çeyiz
uygulamasında aşırılıklara ve israfa kaç-
mamak dinin gereklerinden biridir. İslâm
dininin aşırılıkları ve israfı yasakladığı
(el-A'râf 7/31), öte yandan evlenme-
yi teşvik ettiği (Buhârî, "Nikâh", 51; Ebû
Dâvûd, "Nikâh", 3) ve gerektiğinde demir

bir yüzüğün bile mehir olabileceğini ka-
bul ederek (Buhârî, "Nikâh", 14) mehir
masrafının evliliği engellememesini is-
tediği göz önüne alınırsa çeyizde aşırılı-
ğa kaçmanın İslâm'a aykırı olduğu orta-
ya çıkar. Hz. Peygamber'in, kızı Fâtıma'-
ya evlenirken bir yatak, bir yastık, bir
de su tulumu vermesi (İbn Mâce, "Zühd",
11), o günün sosyal şartlarının sonucu
olduğu kadar çeyizde aşırılığa kaçma-
manın bir örneği olması bakımından da
önemlidir.

Kurulacak yuva için gerekli hazırlıkla-
rı yerine getirmenin kocanın yükümlü-
lüğünde olduğunu kabul eden Hanefî-
ler'e göre hazırlanan çeyizin mülkiyeti
de ona aittir. Ancak kadının çeyiz ola-
rak getirdiği şeyler varsa bunlar kadına
ait olacaktır. Aynı şekilde kadına babası
tarafından bağışlanan çeyizin mülkiyeti
de hibe hükümleri gereği kadındır. Çey-
izin mülkiyeti konusunda kâim ile koca
arasında ihtilâf çıkması ve iki tarafın da
kendi lehine delil getirememesi duru-
munda yemin ettirilmek suretiyle her
birinin kullandığı eşyanın kendisine ait
olduğuna hükmedilir. Mâlikîler de bu ko-
nuda Hanefîler'le aynı görüştedirler. Şâ-
fiîler'e göre ise karı veya kocadan biri-
ne aidiyeti ispat edilmeyen mallar ge-
nel olarak kimin kullandığı dikkate alın-
maksızın ikisi arasında paylaşılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "chz" md.; Mustafavî, *et-Taḥ-
kîk*, "chz" md.; *Kāmûs-ı Türkî*, "cihâz" md.;
Müsned, I, 84, 93, 108; V, 73; VI, 366; Dârimî,
"Menâsik", 34; Buhârî, "Nikâh", 14, 51; İbn
Mâce, "Menâsik", 84, "Zühd", 11; Ebû Dâvûd,
"Menâsik", 56, "Nikâh", 3, 27; Nesâî, "Nikâh",
81; Kâsânî, *Bedâ'î*, III, 308; İbn Cüzey, *el-Ḳa-
vânî*, *el-fıkhîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem),
s. 142; Venşerîsî, *el-Mi‘yârü'l-mu‘reb*, Beyrut
1401/1981, VIII, 77-78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-
muḥtâr* (Kahire), III, 155 vd., 585 vd.; Cezîrî, *el-
Mezâhibü'l-‘erba‘*, IV, 176-179; Sâlih el-Ez-
herî, *Cevâhirü'l-iklîl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma‘ri-
fe), I, 318; Ahmed es-Sâvî, *Bulḡatü's-sâlik li-
akrabî'l-mesâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), I, 391;
M. Ebû Zehre, *el-Aḥvâlü's-şahsiyye*, Kahire
1957, s. 227-231; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*,
VII, 311-314; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-sünne*, Bey-
rut 1391/1971, II, 167; Mustafa er-Râfî, *el-
Aḥvâlü's-şahsiyye fi's-şer‘ati'l-İslâmiyye ve'l-
ḳavânîni'l-Lübânîyye*, Beyrut 1403/1983, s.
96-97; A. S. Bazmee Ansari, "Is Dowry Obliga-
tory?", *HI*, I/2 (1978), s. 78-84; *Mv.F*, X, 171;
XVI, 166.

ABDÜLAZİM ED-DİB

Osmanlılar'da Çeyiz Âdeti. Selçuklu ve
Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da çeyiz
geleneği yörelere göre değişmekle bir-
likte esasta büyük bir farklılık göster-
memiştir. Selçuklular'da çeyiz eşyası için

de el işlemleri, özellikle nakış, dantel
gibi şeyler başta gelir, mutfak eşyası
olarak bakır kap kakak çok tutulurdu.
Her gelinin şahsî eşyasını sakladığı bir
çeyiz sandığı vardı. Çeyizlik halının bir
yerinde dokuyanın bir tutam saçının, bir-
kaç nazar boncuğunun veya değerli bir
elbiseden kesilmiş bir parça kumaşın bu-
lunması âdeti.

Osmanlılar döneminde de bu gelenek
küçük bazı farklarla sürdü. Anadolu'nun
birçok yöresinde seyirlik için çeyiz eşya-
sının sergilenmesi âdeti bugün hâlâ uy-
gulanmaktadır. "Çeyiz yazma" denilen
bu geleneğe göre gelin odasında sergi-
lenen eşya düğün süresince gezilirdi. Çey-
iz aynı zamanda kız ailesinin ekonomik
durumunun bir göstergesiydi. Sergilenen
eşya arasında iki hamam takımı, her bi-
ri onar adetten iki havlu takımı, işleme-
li baş örtüleri, boncuklu, pullu hamam
tülbentleri, krep ve oyali yemeniler, ipek-
ten yapılmış saat, mühür ve para kese-
leri, damat için oyali gömlekler, donlar,
mendiller ve işlemeli uçkurular, gelin için
iç çamaşırları, iğnedanlık, kaşık torbası,
tarak kesesi, işlemeli tencere tutaçları,
yatak çarşafı, işlemeli yastık örtü ve
yüzleri, işlemeli sofrâ örtüsü, ayna, çu-
ha ve boncuklarla işlenmiş süpürge ve
boyalı faras, kalaysız bakırdan mutfak
kazanları ve tencereleri, sini, yemek tep-
sisi, mangal, leğen, ibrik, hamam taşı,
biri işlemeli tasmalı, oymalı, diğeri âdi
iki çift nalın, çeşitli ayakkabı ve terlik-
ler, gelin ve damat için kumaşlar, geli-
nin on beş gün boyunca her gün giye-
ceği elbiseler, gündelik ve yabanlık iki
kürk veya manto bulunurdu.

Çeyizlik eşya yörelere göre değişiklik
gösterebilirdi. Bazan tek veya sürü halin-
de çiftlik hayvanı, tarla, bahçe, ev ve
ya araba, hatta XX. yüzyıl başlarına ka-
dar varlıklı aileler tarafından hizmetçi
de (halayık) çeyiz olarak verilebilirdi. Gü-
neydoğu Anadolu'da kız tarafı bir oda
takımı vermek zorundaydı. Hatay'da kız
tarafı oğlan tarafından aldığı başlık pa-
rası tutarında çeyiz hazırlardı. Sivas ve
Niğde'de çeyizin tamamına eski Türk-
ler'de olduğu gibi "kalın", çeyizin götü-
rülmesine de "kalın götürme" denirdi.
Ünye ve dolaylarında kızın çeyizi arasın-
da yatak odası veya mutfak takımı, hat-
ta bazan ikisi birden bulunurdu. Yörük-
ler'de ise mutfak eşyası damat tarafın-
dan temin edilirdi. Alacahöyük'te çeyiz
götürülürken bir tosunun boynuzları çam
dalları ve çiçeklerle süslenir, daha son-
ra bu tosun kızın babasına teslim edi-

ÇEYİZ

lirdi. Bu eskiden kalma bolluk bereket törenlerinden bir âdetti. Batı Trakya'nın dağ köylerinde gelinin çeyizi sandıklara yerleştirilir, sandık kapı önüne bırakılır, yanına da bir tepsi konulurdu. Gelinin varsa erkek küçük kardeşleri gelir, erkek tarafından para toplardı.

Osmanlı saray düşünlerindeki çeyiz alayları ise pek muhteşem olurdu. Çeyiz katır ve arabalara yüklenerek geçirilir ve halka seyrettirilirdi. Her padişah, kızının düğünü için damada mevkiine ve kendisine verdiği değere göre çok kıymetli taşlar, eşya ve mal mülk verirdi. Çeyiz halka ilân edilir, taşınabilenler çeyiz alayında sergilenirdi. 1675'te IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın düğünü için verdiği çeyize, o sırada Edirne'de bulunan seyyahlar hayran olmuşlardı. Hatice Sultan'ın çeyizi seksen altı katırla taşınmış, katırların üstü kaftanlık kumaşlarla örtülmüştü. Bu göz kamaştırıcı geçit törenindeki yatak odası takımlarının üstleri değerli incilerle kaplanmış, gümüş ve altın işlemelerle süslenmişti. Bazı katırların üzerindeki yükler ise siyah meşinle örtülmüştü. Bunlar Hatice Sultan'ın sergilenmeyen özel eşyalarıydı. Ayrıca pek çok halı, kilim, yatak ve sofra örtüsü vardı. Süslü porselen mumluklar ve altın şamdanlar dışında üstü incili, elmaslı çizmeler, pabuçlar, terlikler ve nalınlar, değerli taşlarla bezenmiş bilezikler, gerdanlıklar, küpeler, üzerleri mücevherlerle süslü küçükklü büyüklü dürbünler, inciler ve mücevherlerle kaplı tabure ve el işlemesi taşlar en göz alan çeyiz eşyasındandı. Bunların yanında alayda yedi katıra yüklenmiş şeker sandıkları, sekiz şeker **nahl***'i ve iki adet şekerden yapılmış bahçe maketi geçirilmiştir. Şeker bahçelerinin içinde yine şekerden yapılmış bülbüller, arslanlar, balıklar, tavuslar, karacalar, develer ve çeşitli kuşlar bulunmaktaydı. Ayrıca her birini ikişer kişinin taşıdığı baş tablaları içinde akide şekerleri vardı.

Saray çeyiz alaylarının teşrifata uygun bir düzeni ve sırası vardı. Küçük bazı ayrıntılar dışında bu teşrifata yüzyıllarca uyulmuştur. III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın 1709 yılında İstanbul'daki düğününde çeyiz alayının düzeni şöyleydi: Aseşbaşı, tablhâne, dergâh-ı âlî çavuşları, gedikli zâimler, hâcegân-ı Divân-ı Hümayun, topçubaşı, cebecibaşı, kul kethüdâsı, yeniçeri efendisi ve sekbanbaşı, aşağı bölük ağaları, sipah ve silâhdar ağaları, dergâh-ı âlî kapıcıları, defterdar, nişancı ve yeniçeri ağası, ellerinde

ikişer adet şeker bahçesi taşıyan tersaneliler, başı üzerinde yüz yastığı ve kafesler içinde değerli taşlarla süslü takılar taşıyan Sarây-ı Atîk-i Âmire teberdarları kethüdâsı, başında bir yastık üstünde mücevher tacı taşıyan teberdar, tepsiler içinde mücevher götürenler, altın, gümüş kaplar, fenerler, cibinlik götürenler ve nihayet bunların iki yanında değerli eşyayı korumak için yürüyen teberdarlar.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde padişah kızlarına ait pek çok çeyiz eşyası vardır (Sultan Abdülmecid'in kızı Behice Sultan'a annesinden kalan eşya ve mücevherlerle aldığı çeşitli hediyelerin, çeyiz ve muhalefât defterleri için bk. Delibaş, s. 63-104).

Bugün de çeyiz âdeti sürmekte olup büyük şehirlerde değişen sosyal ve ekonomik anlayış çerçevesinde bazı farklılıklar göstermektedir. Çeyiz hazırlığında, özellikle kız tarafının ekonomik durumu ön plana çıkmaktadır. Şahsî eşyalar dışında kız tarafı genellikle yatak odası ile mutfak eşyasını, erkek tarafı ise salon ve oturma odası takımlarını almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, E nr. 147, 277, 367, 697, 962, 7004, 7029, 8270; BA, Cevdet-Saray, nr. 6312; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 169; John Covell, *Diary*, British Museum, Add. 22.912, vr. 200^b, 216^b, 218^{a-b}; Hezârfen, *Telhîsü'l-beyân*, vr. 174^a, 175^a-176^b, 180^b; H. von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 52-53; J. Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London 1837, s. 109-110; Hâmit Zübeyr Koşay, *Türk Düşünleri Üzerine Mukayeseli İnceleme*, Ankara 1944, s. 100, 102, 105, 113, 116, 117; M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1971, s. 104-105; a.mlf., "Fatma ve Safiye Sultanların Düşünleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, IV, İstanbul 1958, s. 135-166; Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği 1675*, Ankara 1972, s. 63-64; Abdürrahim Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Ankara 1978, s. 111; Ali Rıza Balaman, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, İzmir 1983, s. 141; Selma Delibaş, "Behice Sultan'ın Çeyizi ve Muhallefâtı", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-3*, İstanbul 1988, s. 63-104; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Düğün Töreni ve Şenlikleri", *TT*, XI/61 (1989), s. 30-39; Pakalın, I, 261.

ÖZDEMİR NUTKU

ÇEYREK

Mecidiyenin
dörtte birine verilen ad.

Farsça **çehâryekin** (1/4) Türkçe'de kullanılan şeklidir. Bir saatin 1/4'lük kesrini, ayrıca para birimi olarak mecidiye denilen gümüş 20 kuruşluğun 1/4'ü

olan beşliği yani 5 kuruşu ifade etmek üzere kullanılır. Yaygın adlarıyla "çeyrek mecidiye" olarak bilinen beşlikler, 29 Nisan 1840'ta Darphâne-i Âmire Nezâret-i'ne hitaben yazılan "meskûkâtın ıslahı ve tashih-i ayân"na dair fermanla ve 23 Temmuz 1843'te *Takvîm-i Vekâyi*'de neşredilen ilânnâme ile darbedilmiştir. 5 kuruşlukların ayarı 22 Mayıs 1844 tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'de neşredilen ilânnâme ile kararlaştırılmış ve paralar Londra'dan getirilen son sistem makinelerle ve modern usulde darbedilerek 1 Haziran 1844'te tedavüle çıkarılmıştır.

Çeyreklerin ayarı binde 830'dur. 24 mm. çapındaki 5 kuruşlukların ağırlığı Rûmî sistemde 1 dirhem 14 kırat (1 dirhem = 16 kırat), metrik sistemde ise 6,13 gramdır. İlk basıldıklarında 4 kuruş 35 para kıymetinde olan çeyrek mecidiyelerin değeri, Rûmî 1296 (1880-81) tarihli "Meskûkât-ı Osmâniyye Hakkında Kararnâme Lâyihası"nın 4. maddesiyle % 5 nisbetinde azaltılmış ve 4 Kuruş 30 para olarak kabul edilmiştir. 1879-1881 ve 1883 yılları hariç 1844'ten 1918 yılı sonuna kadar periyodik olarak tedavüle çıkarılan çeyreklerin toplamı 39.139.681 adettir. Aynı dönemde 5 mecidiye 100 kuruş yani 1 Osmanlı lirası itibar edilerek Abdülmecid devrinde 492.955, Abdülaziz devrinde 154.600, V. Murad devrinde 1000, II. Abdülhamid devrinde 873.056, V. Mehmed (Reşad) devrinde 434.771.40 ve VI. Mehmed (Vahdeddin) devrinde 601.65 Osmanlı lirası olmak üzere toplam 1.956.984.05 Osmanlı lirası değerinde çeyrek mecidiye tedavüle çıkarılmıştır.

1255 (1839)
tarihinin
taşıyan ve
Abdülmecid'in
on birinci
saltanat
senesinde
basılan
çeyrek
mecidiye —
beşlik
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir,
nr. 2019)

